

METHODOLOGY FOR FORMING EARLY MEDICAL LITERACY SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN

BEGMURODOVA MADINA

CSPU, Logopecial direction

UMIRBAYEVA BARNO

CSPU, Logopecial direction

SCIENTIFIC LEADER: Mahkamov Doston Shokir o'g'li

mahkamovbk@gmail.com 99 605 13 01

Abstract. This thesis substantiates a methodology for developing early media literacy skills in preschool children. The study aims to design a didactic approach that fosters perception of media messages, basic differentiation, and initial elements of critical thinking. The methodology employs observation, pedagogical experimentation, age-appropriate task design, and diagnostic criteria. Scientific novelty lies in proposing an age-adapted bank of media situations and a set of assessment indicators to support systematic instruction in preschool settings.

Keywords: preschool education; media literacy; media message; critical thinking; digital hygiene; educational assessment; play-based learning

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLARDA ILK MEIASAVODXONLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. Ushbu tezis maktabgacha yoshdagi bolalarda ilk mediasavodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasini asoslaydi. Tadqiqotning maqsadi bolalarda media xabarni idrok etish, farqlash va oddiy tanqidiy fikrlash elementlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik yondashuvni ishlab chiqishdir. Metodologiya sifatida kuzatuv, pedagogik tajriba, kontentga mos topshiriqlarni loyihalash va diagnostika mezonlari qo'llanadi. Yangilik sifatida yosh xususiyatiga mos media vaziyatlar banki hamda baholash indikatorlari taklif etiladi.

Аннотация. Данный тезис обосновывает методику формирования ранних навыков медиаграмотности у детей дошкольного возраста. Цель исследования заключается в разработке дидактического подхода, направленного на развитие восприятия медиасообщений, их различения и элементарных компонентов критического мышления. В методологии используются наблюдение, педагогический эксперимент, проектирование заданий по возрасту и диагностические критерии. Научная новизна состоит в предложении банка медиа-ситуаций и индикаторов оценки, адаптированных к дошкольному развитию.

Kalit so‘zlar : maktabgacha ta’lim; mediasavodxonlik; media xabar; tanqidiy fikrlash; raqamli gigiyena; pedagogik diagnostika; o‘yin metodikasi

Ключевые слова: дошкольное образование; медиаграмотность; медиасообщение; критическое мышление; цифровая гигиена; педагогическая диагностика; игровая методика

Maktabgacha yosh davri shaxsning idrok, diqqat, tasavvur, nutq va ijtimoiy tajriba mexanizmlari tez rivojlanadigan, axborotni qabul qilishning emotsional-baholovchi kanallari kuchli bo‘ladigan bosqichdir. Shu sababli mediasavodxonlikni aynan ushbu davrda boshlash masalasi faqat texnik ko‘nikmalarni erta berish bilan cheklanmaydi, balki bolaning axborotga munosabatini tarbiyalash, tasvir va matnning shartli ekanini anglash, real hayot va ekrandagi voqelik o‘rtasidagi farqni sezish, shuningdek xavfsiz axborot odatlarini shakllantirish bilan belgilanadi. Zamonaviy oilaviy muhitda bolaning media bilan aloqasi turli ekranlar, multfilm, qisqa video, reklama unsurlari, o‘yin ilovalari orqali kuchayib borayotgani pedagogik jarayonda tizimli metodik yechimni talab qiladi. Maktabgacha ta’lim metodikasida bu yo‘nalish til rivoji, atrof-muhitni bilish, badiiy estetik tarbiya va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar bilan uzviy bog‘langan holda olib borilgandagina natijador bo‘ladi.

Tadqiqot muammosi shundan iboratki, ko‘plab amaliyotlarda mediasavodxonlik “qurilmani ishlatish” yoki “multifilmni ko‘rish madaniyati” darajasida tushuniladi, holbuki ilmiy yondashuv media xabarni o‘qishning sodda modellari, manba va niyatni taxmin qilish, belgilar tizimini farqlash, stereotip va reklama ta‘sirini sezish kabi elementlarni o‘z ichiga oladi. UNESCO doirasida mediasavodxonlik media va axborotni tanqidiy qabul qilish, axborotga kirish, baholash va yaratish kompetensiyalari bilan izohlanadi, ammo maktabgacha davrda “yaratish” ko‘proq oddiy hikoya, rasm, sahnalashtirish va audio-vizual ifoda bilan namoyon bo‘ladi, “baholash” esa bola tilida “ishonish- ishona olmaslik”, “haqiqatga o‘xshash-o‘xshamaslik”, “foydali-foydasiz” kabi kategoriyalar orqali bosqichma-bosqich shakllanadi [6]. Shuning uchun metodika didaktik minimalizm, psixologik xavfsizlik va yoshga moslik tamoyillariga tayanishi zarur.

Metodik konsepsiya sifatida uch blokli model taklif etiladi: idrok va farqlash bloki, ma‘no va niyatni anglash bloki, xavfsiz odat va muloqot bloki. Birinchi blokda bola media shakllarini ajratishni o‘rganadi: rasm, foto, video, audio, ertak matni, reklama. Bu yerda asosiy didaktik mexanizm o‘yinli taqqoslashdir: “Bu suratmi yoki chizilgan rasmmi?”, “Bu voqea haqiqiy bo‘lishi mumkinmi?”, “Multifilm qahramoni nima uchun g‘alati harakat qildi?” kabi savollar bolada sezgir kuzatuv va til orqali ifodalashni kuchaytiradi. Ikkinchi blokda media xabar ortida muallif borligi, muallif nimanidir aytmoqchi bo‘lishi mumkinligi, ba‘zi xabarlar ko‘ndirishga xizmat qilishi haqidagi dastlabki tasavvurlar beriladi. Maktabgacha yosh uchun “muallif” tushunchasi “kim tayyorlagan?” degan sodda savoldan boshlanib, “nima uchun tayyorlagan?” degan savolga o‘tadi. Uchinchi blok esa raqamli gigiyena va etik muloqotning boshlang‘ich normalarini shakllantiradi: vaqt me‘yorini bilish, noma‘lum havolaga bosmaslikni kattalar orqali o‘rganish, begona kontentdan bezovta bo‘lsa darhol aytish, ekran oldida tana holatini to‘g‘ri tutish, shaxsiy ma‘lumotlarni oshkor qilmaslikka oid elementar

ko'nikmalar. Bu yondashuv maktabgacha ta'limning tarbiyaviy yo'nalishi bilan mos bo'lib, qo'rqitish yoki haddan tashqari taqiqlar emas, balki odatlarni ijobiy mustahkamlash orqali olib boriladi [1].

Metodikani amaliy joriy etish uchun ta'lim mazmuni o'yin, suhbat, hikoyalash, tasviriy faoliyat, dramatisatsiya va konstruktorlik ishlari bilan integratsiyalashadi. Masalan, "Media detektivlari" o'yini orqali bolalar bir xil qahramonning foto, rasm va multfilm tasvirini solishtiradi, farqlarini aytadi, qaysi biri "jonli hayotga" yaqinroq ekanini mulohaza qiladi. "Reklama nima deydi?" mini-suhbatida oddiy, bolalarga tanish mahsulot qutisi yoki tasviri olinadi va rang, belgilar, shiorlar nimaga xizmat qilishi muhokama qilinadi; bunda maqsad reklama yaratish sirlarini ochish emas, balki "hamma aytilgan gap rost bo'lavermaydi" degan ehtiyotkor xulosaga olib kelishdir [3]. "Xabarni davom ettir" topshirig'ida tarbiyachi yarimta hikoya yoki kadrlar ketma-ketligini beradi, bola esa davom ettiradi; bu ijodiy faoliyat media matn tuzilishini sezdiradi va mantiqiy bog'lanishlarni mustahkamlaydi [5].

Pedagogik shart-sharoitlar metodikaning natijadorligini belgilovchi omil sifatida ko'riladi. Birinchidan, tarbiyachining mediasavodxonlik bo'yicha o'z kompetensiyasi yetarli bo'lishi, u bolaga "taqiqlovchi nazoratchi" emas, "hamroh tahlilchi" rovida yondashishi zarur. Ikkinchidan, oilaviy hamkorlik mexanizmi ishlab chiqilmasa, bog'chadagi ta'sir uy sharoitida kuchsizlanadi; shu bois ota-onalar uchun qisqa tavsiyalar, uyda ko'rish uchun mos kontent tanlash mezonlari va birgalikdagi tomosha madaniyatini shakllantiruvchi savol-javob kartalari taklif etiladi. Uchinchidan, kontent tanlashda yoshga moslik, zo'ravonlik va qo'rqituvchi sahnalardan xoli bo'lish, nutq madaniyatiga mos kelish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlik kabi talablar ustuvor bo'ladi [2]. To'rtinchidan, diagnostika tizimi metodikaning ajralmas qismi sifatida qurilib, u "qobiliyatni sinash" emas, bolaning rivojlanish dinamikasini ko'rsatadigan pedagogik kuzatuvga tayanadi.

Diagnostik mezon va indikatorlar uch darajada ifodalanadi: kognitiv-indikativ, nutqiy-refleksiv va xulqiy-odatiy. Kognitiv-indikativ darajada bola media turini ajrata olishi, oddiy belgilarni tanishi, real va fantastik elementlarni farqlashga urinishi bilan baholanadi. Nutqiy-refleksiv darajada bola “men shunday o‘yayman, chunki...” tipidagi sodda asoslashni ishlatishi, qahramon xatti-harakatini baholashi, “bu menga yoqdi-yoqmadi”dan “bu foydali-foydasiz”ga o‘tishi bilan o‘lchanadi. Xulqiy-odatiy darajada esa ekran vaqti bo‘yicha kelishilgan qoidaga rioya qilish, bezovta qiluvchi kontentga duch kelganda kattaga murojaat qilish, qurilmadan foydalanishda navbat va muloqot madaniyatini saqlash kabi ko‘rsatkichlar kuzatiladi. Mazkur indikatorlar Bloom taksonomiyasining maktabgacha davrga mos talqinlari hamda Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi konsepsiyasiga tayanib, kattalar ko‘magi bilan bajariladigan harakatlarni keyinchalik mustaqil odatga aylantirishni ko‘zlaydi [4; 5].

Metodika bosqichma-bosqichlikni talab etadi. Dastlabki bosqichda (taxminan 3–4 yosh) asosiy urg‘u sezgi-idrok va nomlashga beriladi: “ko‘rdim-eshitdim”, “surat-rasm”, “tovush-ovoz” farqlari. Keyingi bosqichda (4–5 yosh) syujet va qahramon motivlarini sodda tahlil qilish, voqea ketma-ketligini qayta hikoyalash, savol berish odati shakllantiriladi. Yakuniy bosqichda (5–6 yosh) esa oddiy tanqidiy filtrlash: “qaysi xabar menga kerak?”, “qaysi biri o‘yin, qaysi biri rost?” kabi mulohazalar, shuningdek xavfsiz xulq normalari mustahkamlanadi. Bunda tarbiyachining didaktik vositalari ko‘rgazmali kartochkalar, piktogrammalar, qisqa audioyozuvlar, ekranli materiallarning juda qisqa fragmentlari va, eng muhimi, suhbatga undovchi savollar tizimidan iborat bo‘ladi.

Tajriba-sinov ishlarining mantiqi metodikaning samaradorligini isbotlashga qaratiladi: avval diagnostik kirish o‘lchovi orqali bolalarning media tasavvurlari aniqlanadi, so‘ng metodika bo‘yicha mashg‘ulotlar sikli o‘tkaziladi, yakunda natijalar o‘zgarishi kuzatuv varaqalari va rubrikalar asosida tahlil qilinadi. Natijalarni talqin qilishda maktabgacha yoshga xos rivojlanish notekisligi, individual farqlar, oilaviy media muhitining turlicha

ekanligi hisobga olinadi; shu bois “hamma bola bir xil darajaga yetadi” degan yondashuvdan ko‘ra, “har bir bola o‘z dinamikasida ijobiy siljishga ega bo‘lishi” mezoni ustuvor qo‘yiladi. Metodikaning kutilayotgan pedagogik samarasi bolalarda media xabarni ongli qabul qilishning elementar poydevorini yaratish, nutq va tafakkur faoliyatini faollashtirish, emotsional barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash hamda xavfsiz odatlarni erta singdirishdan iboratdir.

Taklif etilgan metodika maktabgacha ta‘lim jarayonida mediasavodxonlikni alohida mavzu sifatida ajratib qo‘yishdan ko‘ra, uni o‘yin, nutqiy rivojlantirish, badiiy ijod va tarbiyaviy vazifalar bilan integratsiyalashgan kompetensiya sifatida shakllantirishni asoslaydi. Uch blokli model bolada media shakllarini farqlash, xabar ma‘nosini sodda talqin qilish hamda xavfsiz va madaniyatli foydalanish odatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Diagnostik indikatorlarning taklif etilishi tarbiyachiga natijani baholash, individual yondashuvni kuchaytirish va oilaviy hamkorlikni maqsadli yo‘lga qo‘yish imkonini beradi. Natijada bolalarda keyingi ta‘lim bosqichlari uchun zarur bo‘ladigan dastlabki tanqidiy fikrlash, mas‘uliyatli axborot xulqi va media madaniyatining poydevori yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Абдуллаева Н. М. Мактабгача таълимда ахборот маданиятини шакллантириш методикаси. Тошкент, Фан, 2019. 156 б.
2. Jo‘rayev R. H., Saidov U. A. Maktabgacha ta‘lim metodikasi: nazariya va amaliyot. Toshkent, O‘qituvchi, 2020. 224 b.
3. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks, SAGE Publications, 2019. 360 p.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва, АСТ, 2021. 544 с.
5. Piaget J. The Psychology of the Child. New York, Basic Books, 2008. 176 p.
6. UNESCO. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. Paris, UNESCO Publishing, 2011. 192 p.